

BOSHLANG'ICH SINIF O`QUVCHILARIDA O`QISH MALAKALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Ortiqova Dilsabo Munavvarjon qizi

Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o`quvchilarini o`qish darsiga bo`lgan qiziqishlarini orttirish, o`qish darslarida o`quvchilarning o`qish malakalarining rivojlantirish usullari, o`qish darsining tarkibiy qismlari, bu qismlarning o`zaro bog`liqligi haqida fikr yuritiladi. Ifodali o`qishda olib boriladigan ishlarning mazmun va mohiyati izohlanadi.*

**Kalit So`zlar:** *O`qish, boshlang'ich sinf, ongli o`qish, to`g`ri o`qish, o`qish tezligi, ifodali o`qish*

O'zbekistonning kelajagini buyuk davlat darajasiga ko'taradigan ijodkor shaxsni yaratishda boshlang'ich ta'lim poydevor vazifasini bajaradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy maqsadi - o'quvchilarning bilimli, va fikrlash doirasi keng bo'lishini ta'minlash. Ularning ma'lumotlarini tahlil qilib, keng miqyosda foydalanilishiga erishish. Bolaning ongi va tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang'ich sinflarda o'qituvchining mahorati, uning zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga mohirona tatbiq eta olishi, ilg'or pedagogik tajribalardan mohirona foydalana olishi, ta'lim berishning yangi yangi usullarni ishlashi juda nuhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berishdagi muhim vazifalarning asosiy qismi o'qish darslarida amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinf o'qish darslarining, ayniqsa birinchi sinfdagi o'qish darslarining maqsadi o'quvchilarda ongli, to`g`ri, ravon, tez va ifodali o'qish malakasini hosil qilishdir. O'qish darslari matematika, atrofimizdagi olam, odobnoma va boshqa fanlarga doir mavzularda beriladigan bilimlarni, mustahkam o`qib olishlarida juda katta rol o`ynaydi, chunki bola to`g`ri, ongli ravon o`qisagina matn mazmunini yaxshi anglab oladi. O'qish darsining o`zaro mahkam bog`langan to`rt asosiy tarkibiy qismi bor. Ular quyidagilardan iborat: ongli o'qish, ifodali o'qish, to`g`ri o'qish va tez o'qish. Bu qismlar orasida ongli o'qish yetakchi o`rinda turadi. Ongli o'qish jarayonida o'quvchilar quyidagilarga erisha olishlari kerak: o`qigan so`zlarining asl va ko`chma ma'nolarini, har bir gapning ma'nosini aytib bera olishlari, bo`limning mazmunini qisqacha bayon qilib bera olishlari, matnning to`liq mazmunini bayon qilib bera olishlari, o`qiganlariga nisbatan o`z munosabatlarini bildirishlari lozim. O'quvchida ifodali o'qish malakasini tarbiyalash uchun esa, uni o`qiganlarining ma'nosini to`xtamlarga rioya qilgan

holda, soʻz urgʻulariga ahamiyat berib, oʻrtacha ovozda taʼsirli oʻqishga oʻrgatish va hokazolar talab qilinadi. Toʻgʻri oʻqish malakasini oʻstirish uchun shoshmasdan, harflarning oʻrnini almashtirmasdan, soʻz qoʻshimchalarni toʻliq holda orfoepiya qoidalariga rioya qilib oʻqilishi lozim. Oʻqish tezligini oshirish uchun oʻquvchilarning ongli oʻqishi katta ahamiyatga ega. Ongli oʻqish – matnni toʻla va aniq tushunib oʻqishdir. Ongli oʻqish yuzasidan qilinadigan ishlar oʻquvchilarni oʻqilayotgan matn mazmunini chuqur anglab olishga, mantiqiy fikrlashga oʻrgatadi, ularning fikr va malakalarini kengaytiradi. Ongli oʻqish malakasini oshirish maqsadida, darslik matnlari oxirida savol va topshiriqlar berilgan. Bu savol va topshiriqlar oʻquvchilarni matn mazmunini qayta hikoya qilishga hamda oʻqituvchining savollariga mustaqil ravishda javob qaytarishga va oʻz hayotiy tajribalari asosida ijodiy soʻzlab berishga oʻrgatadi. Oʻquvchilar matnni qismlarga boʻlib, unga mos sarlavha qoʻyishga, har bir qism mazmunini ochuvchi rasmlar chizishga savollar topa bilishga ham asta-sekin oʻrgatilib boriladi. Avval hajmi kichik va mazmunan sodda soʻngra esa hajmi katta va mazmuni murakkabroq matnlar bilan ish olib boriladi. Oʻqishning ongli boʻlishiga yordam beradigan vositalardan biri bu toʻgʻri oʻqishdir. Oʻqiganda xato qilmay, soʻzlarni buzmay, tovush va boʻgʻinlarni tushirib qoldirmay yoki oʻrnini almashtirmasdan oxirgi boʻgʻinlarni yaʼni qoʻshimchalarni toʻgʻri talaffuz etish, orfoepiya qoidalariga rioya qilish toʻgʻri oʻqishni taʼminlaydi. Toʻgʻri oʻqish malakasini hosil qilish oʻqishning hamma jarayonida olib boriladi. Oʻqish ongli boʻlsagina toʻgʻri va tez oʻqish malakasi hosil boʻladi. Oʻqish jarayonida bolalarni doimo oʻz-oʻzini kuzatib borishga oʻrgatish, xatosiz, tez va toʻgʻri oʻqishga intilish hislarini paydo qilish, ayniqsa, birinchi sinfdagi oʻqish darslarida alohida ahamiyat kasb etadi. Oʻqish tezligi ongli, ravon oʻqishga bogʻliqdir. Oʻqish tezligini oshirishga koʻp boʻgʻinli va imlosi qiyin soʻzlarni matndan tashqarida boʻgʻinga boʻlib oʻqish yordamida erishiladi. Oʻqish tezligini oshirish bosma va yozma harflar bilan yozilgan soʻz va gaplarni ovoz chiqarib oʻqishni, xor boʻlib oʻqishni, ichda oʻqishni, matnlarni rollarga boʻlib oʻqishni koʻproq mashq qildirish yoʻli bilan taʼminlanadi. Bola qancha koʻp oʻqisa, oʻqish tezligi shuncha ortib boradi. Oʻqish darsida berilgan bilimlar bolaning sinfdan tashqi vaqtlarda koʻproq kitob oʻqishini yoʻlga qoʻyish bilan chuqurlashtiriladi. Oʻquvchilarning oʻqish tezligini oshirish uchun dars davomida quyidagi ishlar amalga oshirilsa maqsadga muvofiq boʻladi. Oʻqituvchi dars boshlangunga qadar doskaga bugun oʻqiladigan matndagi ayrim gap va soʻzlarni bosma harflar bilan yozib, ustini vaqtincha yopib qoʻyadi. Oʻquvchilar kitoblarini ochib bugungi oʻqiladigan matnni koʻzdan kechiradilar va doskada yozilgan soʻz yoki gapni matndan tez topishga harakat

qiladilar. Partalarga avvaldan savol yoki topshiriq yozilgan kartochkalar tarqatiladi. O'qituvchining ruxsati bilan bolalar kartochkalarda yozilgan savol-topshiriqlarni o'qiydilar va matn ichidan shu savol-topshiriqqa mos javob izlaydilar. "Tez o'qish musobaqasi" ni o'tkazish bolalarga alohida huzur bag'ishlaydi. Bunda har qaysi bolaning matni bir vaqtda o'qishga boshlashi, matni oxirigacha ma'lum vaqtda ichlarida o'qib tugatish lozimligi aytiladi. Birinchi bo'lib o'qib bo'lgan bolalar belgilab boriladi va o'qiganlarini og'zaki gapirib berishga tayyorlanib o'tiradi. Musobaqada g'olib chiqqanlar yulduzcha bilan taqdirlanadi. Ifodali o'qish - so'zlarni to'g'ri talaffuz qilib, asar mazmunini tushunib, asarda ifoda etilgan his tuyg'uni, qahramonlarning ichki kechinmalarini, ruhiy kayfiyatlarini anglab o'qish demakdir. Bolalar ta'sirchan bo'ladilar. O'qituvchi asarni his hayajon bilan hikoya qilib berishi, uning bolalarga chuqur ta'sir etishiga erishishi, ayrim hollarda yodlarida yaxshi saqlab qolishlariga muvaffaq bo'lishi, asar mazmuni va unda ishtirok etuvchilarning ishlari ular uchun xuddi hayot qoidasidek tuyuladi. Asar mazmunini o'quvchilarga to'la anglatish uchun o'qituvchining o'zi uni ifodali o'qish va hikoya qilib berishga puxta tayyorgarlik ko'rishi zarur. Ifodali o'qish ongli o'qishning ko'rsatkichidir, chunki matnning ma'nosini anglab o'qiy olgan o'quvchi, albatta, ifodali o'qish malakalarini ham egallagan bo'ladi. Ongli o'qish ifodali o'qish malakalarini o'stirish va mustahkamlashga yordam beradi. Ongli, to'g'ri va ravon o'qish malakasi hosil qilingan sari, ta'sirli o'qish malakasi ham o'sib boradi. Ta'sirli o'qish o'quvchida his-tuyg'u uyg'otishga, voqea hodisalarni tasavvur etishga, estetik zavq bag'ishlashga xizmat qiladi. Ifodali o'qishda olib boriladigan ishlarning mazmun va mahorati asosiy shart bilan izohlanadi: o'quvchilar o'qiganlari yuzasidan nimalarni aytib berishni (qanday fikrni, qanday mazmunni bayon etishni) yaxshi tushinib olishlari zarur; o'quvchilar asarda o'qiganlari yuzasidan jonli va ishonarli munosabatda bo'lishlari lozim; adabiy asar o'quvchilarning ma'lum maqsadga qaratilgan holda o'qishlarini, mazmunni bayon etishdagi moyilliklarini (fikr, misol, tabiatning tasviri) taqozo qiladi; eshituvchilarning matni o'qiyotgan o'quvchi fikrini tushunib bilishi talab etiladi. Bularning barchasi ifodali o'qishning o'sib borishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Muhabbat Umarova "Uchinchi sinf o'qish darslari" Toshkent 2004. "Ijod dunyosi" nashriyot uyi

1. Khodjamkulov, U., Makhmudov, K., & Shofkorov, A. (2020). The Issue of Spiritual and Patriotic Education of Young Generation in the Scientific, Political and Literary Heritage of Central Asian Thinkers. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(05), 6694-6701.
2. Makhmudov, K. (2020). Ways of Forming Intercultural Communication in Foreign Language Teaching. *Science and Education*, 1(4), 84-89.
3. Makhmudov, K. (2020). Current Problems of Teaching English and New Approaches to Resolve in Secondary Education Schools. *Modern Trends in Linguistics: Problems and Solutions*, 271-273.
4. Makhmudov, K. (2020). Integrating a Mother Tongue while Teaching a Foreign Language: Problems and Solutions. *Literature and History*, (1), 89-91.